

a riešením konkrétnych problémov jestvuje akási medzera. Ak vychádzame z tohto zákona, vieme síce, že protirečenia sú vlastné všetkým veciam a procesom, no napríklad či konkrétne korpuskula a vlna sú v protirečení, môže riešiť len konkrétna vedná disciplína. Priamo na základe filozofických zákonov a kategórií riešiť takéto otázky nie je možné. K chybám dochádzalo často aj preto, že bola snaha riešiť mnohé problémy práve takýmto spôsobom.

Keď sa hovorí o vzťahu filozofie k vedám, mnohí usudzujú, že ak má filozofia konkrétnejšie pomáhať vedám riešiť niektoré teoretické problémy, musí svoje najvšeobecnejšie zákony a kategórie skonkretizovať. To by znamenalo, že by sa mala vyplniť medzera medzi filozofiou ako najvšeobecnejšou teóriou a teóriami jednotlivých vied. Túto medzeru, podľa niektorých filozofov, má vyplňať určitá filozofická oblasť, ktorá má byť bližšie k problémom špeciálnych vied, ako najvšeobecnejšie zákony a kategórie. Išlo by o relatívne samostatnú oblasť filozofie, v ktorej by sa riešili niektoré teoretické otázky. Takéto stanovisko zastáva napríklad N. F. Ovčinnikov, pokiaľ ide o vzťah filozofie k prírodným vedám. Podľa neho „filozofické otázky prírodovedy musia tvoriť predmet zvláštnej oblasti filozofie“.³ Aj P. N. Fedosejev sa zaoberá touto otázkou a poukazuje, že mnohé práce z teórie poznania, ktoré doteraz vychádzali, i keď majú dobrú úroveň, neriešia také otázky, ktoré zaujímajú vedeckých pracovníkov v jednotlivých odboroch. Nie sú v nich obsiahnuté také otázky ako „povaha pojmov prírodných vied a sociológie, logické metódy spracovania empirického materiálu a experimentálnych faktov, ich zovšeobecňovanie a odhaľovanie zákonov, problémy vedeckej abstrakcie, modelovania, symbolizácie, logickej štruktúry vedeckých teórií“.⁴ Skutočnosť, že sa tejto otázke začína venovať pozornosť, nasvedčuje, že v minulosti sa vzťah filozofie k vedám chápal jednostranne a že marxistická filozofia sa musí rozpracúvať tak, aby mohla účinnejšie pomáhať pri riešení závažných teoretických problémov, než to bolo doteraz. Rozpracovanie týchto otázok je zatiaľ iba na začiatku. Keď sa však bude dať realizovať, bude to bezpochyby znamenať ešte bližšie spojenie filozofie a jednotlivých vied.

KLÍČOVÁ ÚLOHA VLASTNICKÝCH VZTAHŮ V KOMPLEXU VÝROBNÍCH VZTAHŮ

J. CIBULKA

Teoretickým základem poměrně běžného zužování kategorie výrobních vztahů je tendence absolutizovat úlohu vlastnických vztahů. Tato tendence pokládá vlastnické vztahy za jakési primární vztahy, od nichž jsou odvozeny ostatní výrobní vztahy, je tak zakořeněná, že i matematický logik Vojtech Filkorn, když

³ *Filosofskie problemy sovremennogo jestestvoznaniya*, Moskva 1959, 454.

⁴ *Voprosy filosofii*, roč. 1962, č. 3, str. 17.

chtěl dát příklad kauzality v oblasti společenských jevů, sáhl se samozřejmě po vlastnických vztazích. „Ak porovnáваме podľa kauzálnych pravidiel, tak zistíme, že súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov je príčinou vykorisťovania, a preto touto príčinou vieme charakterizovať javy otrokárskej spoločnosti, feudalizmu a kapitalizmu, t. j. táto príčina tieto javy jednotí“.¹

Je záslužným a průkopnickým činem soudruha Čestmíra Kožušníka, že ve své stati **Vlastnictví a ekonomické vztahy** (Nová mysl 1959, č. 7) odhalil, jak je představa o vlastnictví jako o předpokladu ostatních výrobních vztahů iluzí předmarxistických myslitelů Locka a Proudhona, jak pramení z předmarxistického lockovského pojetí determinismu. Soudruh Kožušník ukazuje, jak iluze, že vlastnictví je předpokladem výroby, pramení z toho, že buržoazní ekonomové vycházeli z individuálního aktu směny. „Určité rozdělení věcných podmínek výroby, určité vlastnické vztahy k těmto věcným podmínkám výroby jeví se jako předpoklad výroby, předpoklad vztahů mezi lidmi ve výrobě... je zřejmé, že tak se to může a musí jevit, když pozorujeme výrobu v každý daný okamžik jako hotovou, existující formu výroby tak, jak tu je v každý okamžik dána. Zcela jinak se však poměr mezi vlastnictvím a společenskou formou výroby jeví, když pozorujeme výrobu nikoli v její hotové ztrnulé podobě, ale v jejím pohybu a historickém vývoji“.² „Pochopitelně každá výroba má své předpoklady. V tomto smyslu je tedy možno říci, že určité rozdělení výrobních podmínek, určité formy vlastnictví jsou vždy předpokladem výroby. Avšak tyto předpoklady jsou zrovna tak produktem rozvoje výroby... Se změnou způsobu výroby mění se i tyto jeho předpoklady. Určité rozdělení výrobních podmínek, určité formy vlastnictví výrobních podmínek tvoří vždy pouze moment daného způsobu výroby“.³ Soudruh Kožušník cituje Marxův výrok „Všichni moderní ekonomové považují proto vlastní práci za původní vlastnický titul, ať to je více v ekonomickém nebo více v právním smyslu, a vlastnictví výsledků vlastní práce za základní předpoklad buržoazní společnosti. Tento předpoklad spočívá na předpokladu směnné hodnoty jako ekonomického vztahu ovládajícího celek výrobních a směnných poměrů, je tedy sám historickým produktem buržoazní společnosti, společnosti rozvinuté směnné hodnoty“.⁴

S odmítnutím teze, že vlastnictví je předpokladem výrobních vztahů, však soudruh Kožušník současně i relativizuje klíčovou úlohu vlastnických vztahů v celém komplexu výrobních vztahů. Proti lockovské představě, že vlastnictví je jakýsi vydělený předpoklad, jenž stojí proti celému souhrnu výrobních vztahů, staví soudruh Kožušník tezi, že vlastnictví je totéž co souhrn ekonomických vztahů. Zatím co vlastnictví jako právní vztah stojí vyděleno proti souhrnu ekonomických vztahů, vlastnictví jako ekonomický vztah není takto vyděleno. Proto je dle soudruha Kožušníka vlastnictví jako ekonomická kategorie totožné se souhrnem ekonomických vztahů. „V Marxově pojetí nemá vlastnictví ve své

¹ Vojtech Filkorn, *Úvod do metodológie vied*, Bratislava 1960, str. 275.

² Citovaná Kožušníková práce, *Nová mysl* 1959, str. 699.

³ Tamtéž, str. 699.

⁴ Tamtéž, str. 695, citováno z Marxova díla *Grundriss der Kritik der politischen Ökonomie*, Berlín 1953, str. 903—904.

reálné ekonomické podobě zvláštní existenci, odlišnou od ekonomických vztahů či jim dokonce předcházejí. Vlastnictví ve své ekonomické podobě, to je společenská forma prisvojování předmětů přírody jedinci, tedy společenská forma výroby, neboli ekonomické vztahy mezi lidmi v procesu výroby“.⁵

V žádné objektivně reálné souvislosti v přírodě ani ve společnosti však nestojí alternativa, že buď má klíčový, určující článek samostatnou existenci a stojí jako předpoklad vydělen vůči určovaným článkům, anebo určujícím článkem není, a je totožný s celým souhrnem určovaných článků. V dějinách poznání se často přecházelo od metafysických dogmat k relativizování podstatných souvislostí, ale objektivní dialektiku nepostihovala ani první, ani druhá jednostrannost. Jako buržoazní ekonomové a s nimi řada marxistických filosofů v období kultu osobnosti ulpívali na hledisku, že vlastnictví je předpoklad výrobních vztahů, tak soudruh Kožušník ulpívá na hledisku, že vlastnictví je rezultat výrobních vztahů. Ale dialektika předpokladů a rezultatů je u Marxe vždy odvozená, vyúsťuje pouze v relativitu obou hledisek, a nedotýká se otázky, zda je dané určení v nějaké souvislosti podstatné či nikoliv.

Jako závěr své studie uvádí soudruh Kožušník takovouto formulaci: „Z těchto několika uvedených příkladů o poměru forem vlastnictví a ekonomických vztahů vyplývá následující závěr: Každé soustavě ekonomických vztahů odpovídá určitá soustava vlastnických vztahů. Avšak vlastnické vztahy jako jevová forma ekonomických vztahů nevyjadřují ekonomické vztahy v jejich celku, v jejich úplnosti, a nevyradřují je bezprostředně, ale v mnoha případech přímo v převrácené podobě. Táž jevová podoba vlastnictví může vyjadřovat různé, někdy zcela protikladné ekonomické vztahy, a naopak v zásadě též ekonomický vztah může vystupovat v různé vlastnické podobě, jako různé vlastnické vztahy. Neexistuje tedy bezprostřední totožnost mezi ekonomickými vztahy a vlastnickými vztahy. Není proto také možné z pozorování vlastnických vztahů dělat přímé závěry o ekonomických vztazích. Mimochodem řečeno, kdyby to možné bylo, kdyby vlastnické vztahy přímo, bezprostředně vyjadřovaly ekonomické vztahy, kdyby se jev bezprostředně shodoval s podstatou, nebyla by nutná ani ekonomická věda“.⁶ Pokud tedy soudruh Kožušník pojednává o vlastnických vztazích jako o specifických, jasně vymezených vztazích, míní jimi vlastnictví jako právní vztah. Kožušníkův závěr se týká právě právních vztahů. Soudruh Kožušník zde vymezuje jako závěr celé své práce ten nejobecnější poznatek marxistické dialektiky, že jev není bezprostředně totožný s podstatou, že je vnitřně rozporným projevem podstaty, a že v opačném případě by byla věda zbytečná. Takový základní poznatek by měl být nikoliv závěrem, ale východiskem pozitivního rozboru, jaká tedy je pozitivní úloha ekonomického obsahu vlastnictví v celku výrobních vztahů.

Pokud jde o ekonomickou kategorii vlastnictví, je Kožušníkovo pojetí vnitřního obsahu této kategorie chudické. O společenském vlastnictví výrobních prostředků píše: „Bezprostředně vystupuje společenské vlastnictví jako právo společnosti

⁵ Tamtéž, str. 696. Proložená věta je proložena v citovaném autorově textu v Nové myslí.

⁶ Tamtéž, str. 607–707.

a jejich orgánů disponovat výrobními prostředky a vyrobenou produkcí. Společenské vlastnictví tedy bezprostředně charakterizuje určité rozdělení výrobních podmínek ve společnosti: nemohou se stát monopolem jednotlivců, části společnosti, ale všichni členové společnosti mají k nim stejný poměr. Z toho vyplývá důležitý závěr: jednotlivci nemohou využívat vlastnictví výrobních prostředků k přivlastňování cizí práce. Ovšem v této obecné podobě existovalo společenské vlastnictví v prvobytné společnosti, existuje v socialistické společnosti a bude existovat i v komunistické společnosti. A to jsou tři epochy společenského vývoje, které sice mají určité shodné rysy, avšak zároveň se od sebe liší. Společnost, její orgány si sice přivlastňují výrobní prostředky a vyrobenou produkci, avšak způsob, jakým se to děje, to je konkrétní podoba materiální výroby i konkrétní společenská forma této výroby, jsou v těchto třech fázích společenského vývoje, charakterizovaných obecně existencí společenského vlastnictví, různé. A tyto konkrétní rozdíly ze společenského vlastnictví, jako takového nezjistíme. I pro společenské vlastnictví platí, že reálně existuje jedině v určitém způsobu výroby, v určitých výrobních vztazích. Společnost, její orgány, například stát, mají právo disponovat výrobními prostředky a vyrobenou produkcí. Ovšem způsob, jakým stát nutně musí disponovat těmito výrobními prostředky, tj. konkrétní forma spojení pracujících s výrobními prostředky, tedy jejich zařazení do výrobního procesu, konkrétní forma rozdělování výrobní produkce atp., leží za hranicemi tohoto práva. Avšak jedině za těmito hranicemi se stává společenské vlastnictví ekonomickou skutečností⁷.

Soudruh Kožušník neustále přičítá konkrétní dialektické bohatství obecných a specifických (pro danou společenskou formaci specifických) určení pouze souhrnu výrobních vztahů jako celku, jako kdyby toto konkrétní dialektické bohatství ve skutečnosti nebylo v určitém stupni obsaženo i v jednotlivých momentech a složkách výrobních vztahů. Z hlediska soudruha Kožušníka v sobě vlastnictví jako moment dialektického celku výrobních vztahů neobsahuje dialektickou konkrétnost daného komplexu výrobních vztahů. V pojetí soudruha Kožušníka je moment vlastnictví natolik formálním momentem výrobních vztahů, že tento moment vlastnictví sám o sobě je totožný i u prvobytně pospolné společnosti, i u socialistické společnosti. Dle tohoto pojetí platí jen pro socialistické výrobní vztahy jako celek, že dialekticky negují kapitalistické výrobní vztahy a kapitalistické vlastnictví výrobních prostředků; socialistické vlastnictví jako takové však je totožné s celospolečenským vlastnictvím, charakterizujícím prvobytnou společnost, a zřejmě v sobě neobsahuje negaci kapitalistického vlastnictví, ani jakékoliv jiné prvky imanentní vývojové dialektiky. To je naprosto umělé hledisko. Ve skutečnosti je dialektická konkrétnost, vlastní nějakému dialektickému celku, obsažena i v dialektických momentech tohoto celku. Dialektická totalita jednotlivých určení se nezbytně v určitém stupni prosazuje i v těchto jednotlivých určeních. Dialektická konkrétnost, vlastní souhrnu výrobních vztahů, je nutně v určitém stupni obsažena i v jednotlivých momentech výrobních vztahů. Proto i ekonomická kategorie vlastnictví, uvažujeme-li ji v abstrakci samu o sobě,

⁷ Tamtéž, str. 705.

v sobě nutně zahrnuje ony konkrétní rysy, vlastní výrobním vztahům jako konkrétním kapitalistickým či socialistickým výrobním vztahům.

Ekonomická kategorie vlastnictví nevyjadřuje pouze jeden z momentů výrobních vztahů; vyjadřuje klíčový moment výrobních vztahů, v němž se nejkoncentrovaněji projevuje kvalitativní určenost výrobních vztahů jako celku. Je tomu tak proto, že vlastnické vztahy hrají zvláštní úlohu při uplatňování dialektické jednoty stránky výrobních vztahů a stránky výrobních sil, a proto, že prostřednictvím ekonomických vlastnických vztahů působí celek výrobních vztahů přímo na svou nadstavbu, především na svou politickou a právní nadstavbu.

Podívejme se ve stručnosti nejprve na zvláštní úlohu ekonomických vlastnických vztahů při prosazování dialektické jednoty stránky výrobních vztahů a stránky výrobních sil. Kterýkoliv proces společenské výroby je jednak souborem přetvářecích vztahů lidí vůči přírodě, vůči věcným podmínkám výroby, a současně je i souhrnem vzájemných vztahů lidí. Není opodstatněný názor, že by vztahy lidí k přírodě, k věcem, vyjadřovala pouze stránka výrobních sil, a že by vzájemné vztahy lidí v procesu výroby znamenaly totéž, co výrobní vztahy. Výrobně provozní vztahy, i když v sobě nezbytně zahrnují i stránku výrobních vztahů, vyjadřují svou kvalitativní určeností především stránku výrobních sil.⁸ I stránka výrobních sil sama o sobě, vzata ve své relativní specifičnosti, se projevuje nejen přetvářecími vztahy lidí vůči přírodě, ale i vzájemnými vztahy lidí v procesu výroby. Pro způsob výroby jsou primární vztahy lidí k přírodě, především charakter výrobních nástrojů. Charakter výrobních nástrojů podmiňuje vzájemné vztahy lidí v procesu výroby, ať už výrobně provozní či ekonomické. Proto, že vztahy lidí k věcným podmínkám společenské výroby mají tuto primární úlohu v rámci celkového zkloubení daného způsobu výroby, je stránka výrobních sil — která v sobě slučuje výrobně technické vztahy lidí k přírodě — relativně revolučnější stránkou způsobu výroby. Je zřejmé, že onen moment stránky výrobních vztahů, v němž se koncentrují ekonomické vztahy lidí k věcným podmínkám společenské výroby, má zvláště intenzivní úlohu při prosazování dialektické jednoty stránky výrobních sil a stránky výrobních vztahů. A tímto momentem je právě moment vlastnických vztahů. — Ekonomické vlastnické vztahy vyjadřují ekonomickou stránku spojení pracovníků a výrobních nástrojů. „Ať jsou společenské formy výroby jakékoliv, zůstávají dělníci a výrobní prostředky vždy jejich činiteli. Ale ve stavu vzájemného odloučení jsou těmito činiteli pouze potenciaálně. Aby se vůbec mohlo vyrábět, musí se spojit. Zvláštní charakter a způsob, jakým k tomuto spojení dochází, odlišuje jednotlivé ekonomické epochy společenské struktury.“⁹ Jak je patrné už z Marxovy formulace, kterou jsme si právě uvedli, jsou i ekonomické vlastnické vztahy především vzájemnými společenskými vztahy lidí (v třídě rozdělených společenských formacích vzájemnými vztahy společenských tříd), a pouze se projevívají ve vztazích lidí k věcem. Ale ekonomické vlastnické vztahy jsou oním momentem

⁸ Viz blíže: J. Cibulka, *Pokus o vymezení kategorie výrobních sil a výrobních vztahů*, *Otázky marxistické filozofie* 1962, č. 3.

⁹ M a r x, *Kapitál II*, česky, str. 45.

výrobních vztahů, pro něž je zákonité, že se vztahy lidí nutně projevují jako vztahy lidí k věcem. Je tomu tak proto, že ekonomické vlastnické vztahy vyjadřují ekonomickou stránku spojení pracovníků s výrobními prostředky. Protože ekonomické vlastnické vztahy vyjadřují ekonomickou stránku spojení pracovníků s výrobními prostředky, jsou základem všech ostatních momentů výrobních vztahů; jde-li o třídně rozdělené společenské formace, vyplývají z ekonomických vlastnických vztahů podstatné vztahy daných společenských tříd.¹⁰

Dialektická jednota stránky výrobních sil a stránky výrobních vztahů se projevuje ve všech jevech a procesech společenské výroby; upozorňovali jsme pouze na některé zvláštnosti úlohy ekonomických vlastnických vztahů při prosazování této dialektické jednoty.

Pokud jde o úlohu momentu vlastnických vztahů při uplatňování dialektické jednoty výrobních vztahů a jejich politické a právní nadstavby, třeba říci, že právě prostřednictvím vlastnických vztahů působí ekonomická základna bezprostředně na politickou a právní nadstavbu. Ekonomická základna, společenské výrobní vztahy, jsou hlubinným základem všech procesů nadstavby. Tato určující úloha ekonomické základny není kauzální povahy. Existoval-li by mezi ekonomikou a politikou kauzální vztah, byla by naprosto logická kupř. ekonomická představa anglického novináře, jenž se Lenina začátkem dvacátých let tázal, zda se nepman, stává-li se hospodářskou silou, musí stát i politickou silou.¹¹

Chápal-li bychom určující úlohu ekonomické základny kauzálně, nemohli bychom vysvětlit časovou prvotnost socialistické nadstavby před základnou socialistické společnosti. Určující úloha ekonomické základny vůči nadstavbě vyja-

¹⁰ Srovnej výklad o klíčové úloze ekonomických vlastnických vztahů v komplexu výrobních vztahů, který podává soudruh Miroslav Křížek ve stati *O vlastnictví a ekonomických vztazích* v Politické ekonomii 1961, č. 6. Soudruh Křížek však neopodstatněně tvrdí, že vlastnictví výrobních prostředků je „substancí výrobních vztahů“ (uvedená práce, str. 482). Soudruh Křížek vychází v celé své argumentaci z nedorozumění; jako by se ekonomická stránka bezprostředního výrobního procesu redukovala na ekonomické vlastnické vztahy. „To, co sebou zcela zákonitě přináší objektivní společenský proces výměny látek mezi člověkem a přírodou, jehož základním prvkem je primární, určující a všechny ostatní momenty reprodukce prostupující moment výroby, to se nutně odráží i v celém komplexu výrobních vztahů. Oním určujícím, primárním jsou tedy vlastnické vztahy ve sféře bezprostřední výroby, ony společenské vztahy, které jsou ve Stalinově definici označeny za „formy vlastnictví výrobních prostředků“ (uvedená práce, str. 483). Smyslem argumentace soudruha Křížka je, že v komplexu společenské výroby je výroba primární, a určující vůči oběhu a rozdělování, a že ekonomické vlastnické vztahy jsou ekonomickou stránkou bezprostředního výrobního procesu, takže ekonomické vlastnické vztahy proto musí být určujícím momentem výrobních vztahů. Ve skutečnosti však jsou ekonomickou stránkou bezprostředního výrobního procesu nejen ekonomické vlastnické vztahy, ale i ekonomická stránka společenské produktivity práce, ekonomická stránka dělby práce atd. Ekonomické vlastnické vztahy jsou pouze ekonomickou stránkou spojení pracovníků a výrobních nástrojů. Je proto naprosto neopodstatněně vidět ve vlastnických vztazích „substancí výrobních vztahů“, pokládat je za jakési podstatnější ekonomické vztahy, než jsou ekonomické momenty produktivity práce, dělby práce apod. Ekonomická stránka produktivity práce, dělby práce atd. je úžeji spjata se stránkou výrobních sil, a proto nutně představuje v poměru k ekonomickým vlastnickým vztahům progresivnější a podstatnější moment. Klíčová úloha ekonomických vlastnických vztahů spočívá výlučně v tom, že vyjadřují ekonomickou stránku spojení pracovníků a výrobních nástrojů, a že proto, jak si ještě blíže ukážeme, se v ekonomických vlastnických vztazích fixuje kvalitatívní určenost daného historického typu výrobních vztahů.

¹¹ V. I. Lenin, *Sebrané spisy*, česky, 33. svazek, SNPL 1955, str. 399.

druje složitější typ dialektického determinismu.¹² Politická činnost v sobě odráží potřeby výroby a je zprostředkujícím článkem rozvoje výroby. Je takovým zprostředkujícím článkem, v němž se zákonité tendence rozvoje výroby diferencují a fixují výrazněji, než v samotné výrobě, jež je hlubinným zdrojem nadstavbových procesů. V politické činnosti společenských tříd nabývají zákonité tendence rozvoje výroby formy třídních zájmů, to je takové formy, jež vyvolává politickou aktivitu společenských tříd. Precizní Leninova formulace, že politika je koncentrovaná ekonomika, že politické hledisko dělnické třídy je koncentrovaným výrazem podstatných ekonomických tendencí, vyjadřuje ve zkratce zprostředkovaný charakter určující úlohy ekonomické základny vůči politické nadstavbě. Ve spleti ekonomických procesů to je sféra politické činnosti státní moci dělnické třídy, jež je-li vědecky řízena marxisticko-leninskou stranou — v sobě krystalizuje podstatné ekonomické tendence ještě časově dříve, než se jasně diferencovaly v samotném procesu společenské výroby.

Určující úloha ekonomické základny vůči politické nadstavbě i aktivní úloha politické nadstavby v rozvoji ekonomické základny se prosazuje prostřednictvím vlastnických vztahů jakožto momentu výrobních vztahů. V podmínkách přechodu od kapitalismu k socialismu se zásadně primární a určující úloha ekonomiky vůči politice vzhledem k mimořádně složitosti vznikání socialistických výrobních vztahů prosazuje cestou bezprostředního časového primátu politiky vůči ekonomice. V souvislosti s tím se ekonomické vztahy socialistického vlastnictví prostředků krystalizují a právě stabilizují časově dříve, než se rozvíjejí ostatní momenty socialistických výrobních vztahů. „... socialistická revoluce, likvidace soukromého vlastnictví a ustavení společenského vlastnictví výrobních prostředků je historicky výchozím a rozhodujícím bodem ekonomického přechodu od kapitalismu k socialismu...“¹³ Díky zvláštnostem dialektiky, ekonomiky a politiky v epoše přechodu od kapitalismu k socialismu je možné, že se podstatné rysy socialistického vlastnictví výrobních prostředků pronikavě rozvinou těsně po uchopení politické moci dělnickou třídou, časově dříve než ostatní momenty socialistických výrobních vztahů. I moment vlastnických vztahů se však v rámci dialektického rozvoje celku socialistických výrobních vztahů neustále podstatně rozvíjí. Soudruh Kožušník cituje v závěru své studie Leninovy výroky, že je třeba prohlubovat socialistické zespolečenštění výroby, jehož bylo dosaženo likvidací kapitalistického vlastnictví.¹⁴

Při rozvíjení kapitalistických výrobních vztahů politická činnost buržoazie, v níž hlubinné ekonomické tendence nabývaly podoby relativně uvědomnělé politické aktivity, uplatňované aktivními nositeli těchto tendencí, pouze dovršovala živelný proces narůstání kapitalistických výrobních vztahů uvnitř feudalismu.

¹² Tímto složitějším typem dialektického determinismu, jenž v sobě zahrnuje kauzalitu jako moment, se zevrubně zabývám v monografii *Přinos Marxova Kapitálu k poznání společenských zákonů*, Edice Rozprav Československé akademie věd 1962. V této stati se omezují pouze na poznámku o vztahu základny a politické nadstavby.

¹³ Č. Kožušník, citovaná práce, str. 707.

¹⁴ Č. Kožušník, citovaná studie, str. 707, citován Lenin, *Sebrané spisy*, česky, sv. 26, str. 96; *Vybrané spisy II*, str. 298.

V rámci této celkové struktury ekonomicko-politického nástupu kapitalismu, bylo odlišné i vnitřní uspořádání vzniku jednotlivých momentů kapitalistických výrobních vztahů. Ve své práci *Ekonomický obsah narodnictví* Lenin ukazoval, jak se moment vlastnických vztahů rozvíjel časově později, než jiné momenty kapitalistických výrobních vztahů: „Marx častokrát v *Kapitálu* zdůrazňuje, že kapitál si z počátku podřizuje výrobu takovou, jakou ji zastihuje, a teprve potom ji technicky přetváří. Je nesporné, že německá Hausindustrie a ruský „domácí systém velkovýroby“ jsou kapitalistickou organizací průmyslu, neboť nejenže zde panuje výroba zboží, nýbrž také vlastník peněz ovládá výrobce a přivlastňuje si nadhodnotu. Je nesporné, že konfrontování ruského rolnictva, „vlastnicího půdu“, se západoevropským kapitalismem, které si oblíbili narodníci, svědčí rovněž o nepochopení, co to je kapitalismus. Také na Západě... se leckde udržuje „polonaturální“ hospodářství rolníků, ale tato skutečnost ani na Západě, ani v Rusku neodstraňuje jak převládání výroby zboží, tak ani podřízenost většiny výrobců kapitálu... Tato podřízenost začíná obchodním a lichvářským kapitálem, potom přerůstá v průmyslový kapitalismus, který je rovněž z počátku naprosto primitivní a ničím se neodlišuje od starých soustav výroby, potom organizuje manufakturu — jejímž základem je dosud ruční práce a převládající domácí malovýroba, aniž porušuje pouto námezdního dělníka k půdě — a dovršuje rozvoj strojním velkopřmyslem. Teprve poslední, nejvyšší stadium je kulminačním bodem vývoje kapitalismu, jedině toto stadium vytváří plně vykořisťovaného, jako pták svobodného dělníka, jedině z tohoto stadia vzniká (jak materiálně, tak sociálně) onen „sjednocovací význam kapitalismu“, který si narodníci zvykli spojovat s kapitalismem vůbec...¹⁵

Obdobně ve své práci *Kdo jsou přátelé lidu* Lenin ukazoval, že pro kapitalistickou kvalitu výrobních vztahů tehdejšího Ruska je jedině rozhodující celková podřízenost výroby kapitálu. Pracovali-li řemeslníci nikoliv na objednávku, ale pro kapitalistu, který jejich výrobky prodával na trhu, šlo o kapitalistickou organizaci výroby přes to, že výrobní prostředky doposud patřily oněm řemeslníkům.¹⁶ I když je zřejmé, že už v onom raném údobí kapitalismu, kdy ještě trvaly předkapitalistické právní formy vlastnictví, už vznikaly kapitalistické vlastnické vztahy v ekonomickém smyslu, nelze celou věc redukovat pouze na protiklad mezi kapitalistickým ekonomickým obsahem a předkapitalistickými právními formami. I v samotné sféře ekonomických vztahů se — zejména v zemích, kde se kapitalismus rozvíjel „pruskou cestou“ — ještě dlouho uchovávaly předkapitalistické prvky. Právě moment vlastnických vztahů byl v rámci komplexní přeměny dialektického celku výrobních vztahů hlavním nositelem úporného uchovávaní se prvků přežilých výrobních vztahů. Byl jím proto, že v momentu vlastnických vztahů se nejkoncentrovaněji fixuje kvalitativní určenost daného historického typu výrobních vztahů.

Podívejme se z tohoto hlediska ještě jednou na vznik kapitalistických výrobních vztahů. Rozpor mezi stránkou výrobních sil a mezi stránkou výrobních

¹⁵ V. I. Lenin, *Sebrané spisy*, česky, 1. sv., str. 455—456.

¹⁶ V. I. Lenin, *Sebrané spisy*, česky, 1. sv., str. 219.

vztahů se prosazoval i uvnitř stránky výrobních vztahů. Vznikaly prvky kapitalistických výrobních vztahů, prvky feudálních výrobních vztahů projevovaly tendenci se uchovat, ač se stávaly stále vyhraněnější brzdou rozvoje stránky výrobních sil. Nejrevolučnějším momentem stránky výrobních vztahů byl moment ekonomické stránky společenské produktivity práce, jímž se maximálně prosazuje dialektická jednota stránky výrobních sil a stránky výrobních vztahů. Základem vzniku kapitalistických výrobních vztahů byl takový stupeň produktivity práce, jenž učinil příchod kapitalismu nutným. Pokud nebyl dán, mohl existovat v celých krajích námezdní poměr mezi bohatými rolnickými nevolníky a mezi jejich nevolnickými dělníky, aniž nabyl kvality kapitalistického výrobního vztahu.¹⁷

Moment ekonomické stránky společenské produktivity práce je oním momentem stránky výrobních vztahů, jímž se prosazuje určující úloha stránky výrobních sil vůči stránce výrobních vztahů. Tendence přežilých výrobních vztahů uchovávat se, i když se už staly brzdou rozvoje výrobních sil, se koncentruje v momentu vlastnických vztahů, protože v momentu vlastnických vztahů se fixuje kvalitativní určenost historicky daného typu výrobních vztahů. Rozpor mezi rozvíjející se stránkou výrobních sil a mezi už přežilou stránkou daného historického typu výrobních vztahů se prosazuje uvnitř stránky výrobních vztahů jako rozpor mezi momentem ekonomické stránky společenské produktivity práce, a mezi momentem vlastnických vztahů.¹⁸

Hybnou silou rozvoje lidské společnosti jsou vnitřní rozpory mezi dvěma základními stránkami společenské výroby, mezi stránkou výrobních sil a stránkou výrobních vztahů. V socialistické a komunistické společnosti je tento rozpor neantagonistickým rozporem, ve společnosti rozdělené na nepřátelské třídy, je antagonistickým rozporem.¹⁹ Tento základní rozpor obou stránek společenské výroby se prosazuje uvnitř stránky výrobních vztahů jako rozpor mezi jednotlivými momenty stránky výrobních vztahů. Je-li tento základní vnitřní rozpor stránky výrobních vztahů antagonistický, je antagonistický i rozpor mezi tímto typem výrobních vztahů a mezi rozvojem výrobních sil. Je-li neantagonistický, pak je neantagonistický i rozpor mezi tímto typem výrobních vztahů a mezi stránkou výrobních sil. Moment ekonomických vlastnických vztahů, je onou sférou stránky výrobních vztahů, v níž se primárně projevuje, zda je vnitřní rozpor

¹⁷ „Přeměnu naturální renty v peněžní rentu nejen nezbytně doprovází, nýbrž jí dokonce předchází tvoření třídy nemajetných nádeníků, kteří se dávají najímat za peníze. V období, kdy tato třída vzniká, kdy se objevuje zatím jen sporadicky, vyvinul se proto u lépe situovaných, obrotem povinných sedláků zvyk vykořisťovat na vlastní účet zemědělské námezdní dělníky právě tak, jako již ve feudální době sami zámožnější poddaní sedláci sami měli opět poddané. Tak se u nich postupně vyvíjí možnost nashromáždit jisté jmění a měnit se v budoucí kapitalisty. Mezi starými držiteli půdy, kteří samostatně hospodaří, tak vzniká vrstva kapitalistických pachtýřů, jejíž vývoj je podmíněn všeobecným rozvojem kapitalistické výroby mimo zemědělství“ (V. I. Lenin, *Tři zdroje a tři součásti marxismu*, Svoboda 1949, str. 34., citát z *Marxova Kapitálu III*, 2.)

¹⁸ Viz Ota Šik, *Ekonomika, zájmy, politika*, NPL 1962, str. 79, 190 a n. Tato stať byla napsána v listopadu 1961, takže v ní už nebylo možno navázat na Šikovy rozborly.

¹⁹ Antagonistický rozpor je takový rozpor, při němž rozvoj jednoho pólu rozporu nutně směřuje k likvidaci druhého pólu rozporu. Neantagonistický rozpor je takový rozpor, při němž rozvoj jednoho pólu rozporu předpokládá a vyžaduje rozvoj druhého pólu rozporu. Srovnej S le j š ka, *O antagonistických a neantagonistických rozporech*, Nová mysl 1957, č. 10, str. 922.

daného typu výrobních vztahů antagonistický či neantagonistický, zda je tedy také antagonistický či neantagonistický rozpor mezi rozvojem stránky výrobních sil a mezi stránkou výrobních vztahů historicky daného typu. Kupř. základní rozpor kapitalistických výrobních vztahů, rozpor mezi prací a kapitálem, se odhaluje jako antagonistický rozpor především ve sféře momentu ekonomických vlastnických vztahů. „To, že prodej vlastní pracovní síly (ve formě prodeje vlastní práce čili ve formě mzdy) není izolovaným jevem, nýbrž společensky určujícím předpokladem zbožní výroby, že tedy peněžní kapitál plní funkci

$P - Z \frac{S}{V \cdot p}$ ve společenském měřítku — to předpokládá historické procesy, které rozložily původní spojení výrobních prostředků a pracovní síly: procesy, které způsobily, že masa lidu, dělníci jako nevlastníci stojí proti nepracujícím jako vlastníků výrobních prostředků.“²⁰ Antagonismus svého základního vnitřního rozporu, jenž se takto výrazně projevuje ve sféře ekonomických vlastnických vztahů, vnáší pak kapitalistické výrobní vztahy do všech svých ostatních momentů. Sama podstata celospolečenského řízení výroby orgány společenského kapitálu je vnitřně antagonistická. Celospolečenský dosah činnosti těchto orgánů nutně vyplývá z objektivního kvalitativního stupně kapitalistického zespolečenštění výroby,²¹ a je v antagonistickém rozporu s tím, že tyto orgány jsou v rukou největších monopolů a finančního kapitálu. Marx poukazoval na to, že schopnost úvěrové soustavy dirigovat pohyb několikanásobně větších kapitálových hodnot, než jaké sama vlastní, je specificky kapitalistickým výrazem daného stupně zespolečenštění a celospolečenských ekonomických svazků. Leč tatáž úvěrová soustava provádí současně v zájmu spekuláčních zisků finančního kapitálu nadměrný počet spekuláčních koupí a prodejů proti směru objektivních potřeb společenského reprodukčního procesu.²²

Obdobně využívají největší soudobé monopolistické skupiny i státního aparátu k prosazování svých konkurenčních zájmů proti mase ostatních kapitalistů. V období od července 1950 do července 1955 poskytla vláda USA 62,6 % všech zbrojařských objednávek 100 největším monopolistickým skupinám, kdežto všechen ostatní těžký průmysl USA dostal pouze 37,4 % objednávek. Zisk 500 největších podniků v USA v letech 1954—55 činil polovinu zisku celé kapitalistické třídy USA.

Činnost a sama podstata orgánů společenského kapitálu takto v sobě obsahuje nesmiřitelný antagonistický rozpor. Fungují, aby ekonomicky čelily roztříštěným anarchistickým tendencím masy kapitalistů, a také jim čelí, leč současně využívají celospolečenského dosahu své činnosti k prosazování těchto anarchistických, v případě finančního kapitálu parazitických zájmů v obrovském měřítku.

²⁰ K. Marx, *Kapitál II*, 1. kap., česky, str. 41.

²¹ „... kapitalistický výrobní způsob ruší soukromé vlastnictví, i když v protikladných formách...“ K. Marx, *Kapitál III*, XV, česky, str. 284. O kapitalistickém zespolečenštění výroby, viz V. I. Lenin, *Kdo jsou přátelé lidu*, česky, *Sebr. spisy I*, str. 184.

²² *Kapitál III*, X, česky, str. 213; *Kapitál III*, XXVII, str. 460, *Kapitál III*, 2. svazek česky, XXX, kap., str. 28, str. 34.

Antagonistické rozpory, jež prostupují celou kapitalistickou ekonomiku, jsou proto sice pohyblivou, leč v základě nepřekročitelnou mezi kapitalistické formy výroby. Ač se těžiště akutních účinků antagonistické povahy rozporů přesouvá, antagonistický charakter kapitalistické ekonomiky se reprodukuje na stále vyšší fázi, a vede ke stále pronikavějšímu osamostatňování stimulačích i brzdivých stránek navzájem a vůbec k prohlubujícímu se vzájemnému osamostatňování jednotlivých stránek rozvoje daných antagonistických rozporů.

Antagonistická vnitřní rozpornost kapitalistických výrobních vztahů vždy spočívá v rozporech mezi těmi momenty kapitalistických výrobních vztahů, jimiž se v hlubším stupni než v ostatních momentech prosazuje dialektická jednota stránek výrobních vztahů se stránkou výrobních sil, a mezi momentem ekonomických vlastnických vztahů, jímž se uplatňuje tendence těchto přežilých výrobních vztahů uchovat nedotčenu kapitalistickou kvalitu.²³

V podmínkách socialistických výrobních vztahů vyjadřuje moment ekonomických vlastnických vztahů nejkoncentrovaněji neantagonistický charakter rozporů socialistických výrobních vztahů. Socialistické vlastnictví výrobních prostředků (máme na mysli všelidové socialistické vlastnictví) vyjevuje nejvýrazněji ekonomické jádro neantagonistických rozporů socialistické ekonomiky — rozpor mezi přímým vlastnickým poměrem každého jednotlivého pracujícího k výrobním prostředkům, a mezi centralizací řízení, jež umožňuje, aby socialistická společnost vědecky využívala perspektivních vývojových tendencí společenské výroby, aby vědecky podřizovala okamžité dílčí zájmy jednotlivých skupin pracujících celospolečenským perspektivním zájmům socialistické společnosti. Obě tyto stránky vyjadřují ve své dialektické jednotě podstatu socialistického vlastnictví výrobních prostředků. V ekonomické stránce socialistického vlastnictví výrobních prostředků se takto nejvýrazněji projevuje neantagonistický charakter základního rozporu socialistických výrobních vztahů. V tom, že rozvoj momentu socialistického centralismu zákonitě předpokládá a stimuluje rozvoj momentu přímého vlastnického poměru každého jednotlivého pracujícího k výrobním prostředkům, a že naopak rozvoj tohoto přímého vlastnického poměru předpokládá a vyžaduje rozvoj momentu centrálního řízení, spočívají specifické možnosti socialistických výrobních vztahů skýtat neomezený prostor rozvoji výrobních sil. Jako v případě vykořisťovatelských společenských formací, tak i v případě socialistických výrobních vztahů se v momentu ekonomických vlastnických vztahů fixuje a koncentruje kvalitativní určenost daného historického typu výrobních vztahů. V dialektickém celku kapitalistických výrobních vztahů se proto především moment ekonomických vlastnických vztahů stává nepřekonatelnou překážkou rozvoje společenské výroby, a daný typ výrobních vztahů musí být likvidován. Prostřednictvím momentu ekonomických vlastnických vztahů se v tomto případě projevuje tendence vykořisťovatelských výrobních vztahů uchovávat se a brzdit rozvoj výroby. V případě socialistických výrobních vztahů však podstatná kvalitativní určenost těchto výrobních vztahů není omezena rozdělením společnosti na nepřátelské třídy; mo-

²³ Srv. *Kapitál III*, XV. kap., česky, str. 265—266; tatáž kapitola, str. 278—280, *Kapitál III*, V. kap., str. 94, X. kap., str. 203.

ment ekonomických výrobních vztahů proto výrazně vyjadřuje tuto kvalitativní určenost socialistických výrobních vztahů rozvíjet bez hranic výrobní síly. U ostatních momentů výrobních vztahů je dialektická spjatost ekonomické stránky se stránkou výrobních sil tak těsná, že tyto momenty zvláště u ekonomické stránky dělby práce a produktivity práce jednostranně vyjadřují jednotlivé bezprostřední vývojové tendence, jimiž i za socialismu rozvoj stránky výrobních sil popohání stránku výrobních vztahů k rychlejšímu rozvoji, přiměřenému neustálým a stále bouřlivějším proměnám stránky výrobních sil. Moment socialistického vlastnictví právě proto, že se v něm nejvýrazněji koncentruje *specifičnost* stránky socialistických výrobních vztahů uvnitř jejich dialektické jednoty se stránkou výrobních sil, vyjadřuje naprosto výrazně perspektivní zkloubení centralizačních i decentralizačních tendencí, dané podstatným neantagonistickým charakterem jejich rozpornosti, a platné pro všechny vývojové etapy socialistické i komunistické ekonomiky.

Podpora světové socialistické soustavy umožňuje vznik a rozvoj socialistických výrobních vztahů i v takových zemích, v nichž je rozvoj výrobních sil na velmi nízkém stupni. V takových případech to je vklíněnost do celosvětového rozvoje socialistické světové soustavy, jež umožňuje dané zemi, aby tu — ve vztahu k danému místnímu stupni rozvoje stránky výrobních sil — stránka výrobních vztahů relativně předbíhala rozvoj stránky výrobních sil. Kupř. r. 1957 psal Ženminžibao o hlavním ekonomickém rozporu Číny: „Hlavním rozporem je nyní rozpor mezi požadavky lidu vybudovat pokrokovou průmyslovou zemi a skutečností, že naše země je zaostalá agrární země, rozpor mezi tím, že lid požaduje rychlý hospodářský a kulturní rozvoj, a tím, že není možné, aby naše současné hospodářství a kultura tyto požadavky uspokojovaly.“²⁴ V takto vyhraněné podobě, že úroveň výrobních sil v dané zemi je celkově nižší, než aby odpovídala požadavkům socialistických výrobních vztahů, může tento rozpor vyvstat pouze u zaostalé země, kde je vznik a rozvoj socialistických výrobních vztahů umožněn díky podpoře socialistické světové soustavy. Pokud jde konkrétně o Komunistickou stranu Číny, je třeba též vidět, že Komunistická strana Číny orientuje ekonomický rozvoj Číny na přeskakování nezbytných vývojových etap, že nenachází ony vývojové formy socialistických výrobních vztahů, jež by v dané etapě najúčinněji rozvíjely výrobní síly (přeskakování epochy, kdy je hmotná zainteresovanost hlavní hybnou pákou rozvoje socialistické ekonomiky).

Avšak nezávisle na této celkové chybné koncepci Komunistické strany Číny a nezávisle na zvlátnostech zemí, jež nastupují cestu socialistického rozvoje díky podpoře světové socialistické soustavy, existuje v dialektice výrobních sil a socialistických výrobních vztahů ten obecný rys, že socialistické výrobní vztahy perspektivně obsahují už ve svých počátečních etapách obecné rysy a tendence komunistické společenské formace. Je to zejména všelidové vlastnictví výrobních prostředků, jež vyvstává jako výrazně diferencované už v první etapě vytváření socialistických výrobních vztahů. Socialistické výrobní vztahy nejen že ruší nesoulad mezi přežilými kapitalistickými výrobními vztahy a mezi

²⁴ Ženminžibao 2. V. 1957.

rozvojem výrobních sil; socialistické výrobní vztahy prosazují už ve svých počátečních etapách, aby se rozvíjely dlouhodobé vývojové tendence rozvoje výrobních sil. Socialistická industrializace provádí i v průmyslově nejvyspělejších zemích takovou přestavbu skladby průmyslu, jež není diktována okamžitými potřebami rozvoje výrobních sil. Přestavbou skladby průmyslu uplatňuje socialistická industrializace dlouhodobé potřeby rozvoje výrobních sil, jež jsou v dané situaci výrobních sil teprve v procesu svého vznikání.

Moment ekonomických vlastnických vztahů v tomto smyslu koncentrovaně vyjadřuje perspektivní tendenci socialistických výrobních vztahů, zatím co ostatní momenty socialistických výrobních vztahů jsou úžeji spjaty se stránkou výrobních sil a s její momentální úrovní.

Vnitřní dialektika ekonomických vlastnických vztahů jakožto momentu dialektiky výrobních vztahů je základním jádrem a výchozím bodem, z něhož vyrůstá celá složitá struktura neantagonistických rozporů v politice a v celé nadstavbě socialistické společnosti. V tom, že socialistické vlastnictví je dialektickou jednotou přímého vlastnického poměru každého jednotlivého pracujícího vůči výrobním prostředkům i ekonomické centralizace vlastnických vztahů socialistické společnosti jako celku, spočívá primární diferencovaný²⁵ základ všech ostatních neantagonistických rozporů socialistické společnosti, jež jsou hybným motorem jejího vývoje.

V momentu ekonomických vlastnických vztahů je současně dialektická jednota obou stránek, jež se ve skutečnosti neustále dialekticky ruší a opět obnovuje na vyšší úrovni, dána příliš bezprostředně, tak, že budí iluzi jednou pro vždy dané jednoty. I v podmínkách socialistických výrobních vztahů platí, že moment ekonomických vlastnických vztahů nejen koncentruje, ale i fixuje podstatné tendence výrobních vztahů. I za socialismu moment ekonomických vlastnických vztahů fixuje dynamickou vývojovou perspektivu jako bezprostředně daný stav; nutnost určení každého daného stupně rozporné dialektické jednoty a jejího obnovování na vyšší rovině vyvstává nikoliv v momentu ekonomických vlastnických vztahů samém o sobě, ale v těch momentech socialistických výrobních vztahů, u nichž je stupeň jejich dialektické jednoty se stránkou výrobních sil těsnější. Proto jsme si už v předešlém výkladu zdůrazňovali, že se v momentu ekonomických vlastnických vztahů tak výrazně projevují pouze obecné rysy celkového neantagonistického zkloubení rozporných stránek, charakteristické pro celkový perspektivní pohyb socialistických výrobních vztahů. Konkrétní bohatství dialektiky i onoho základního neantagonistického rozporu nemůže být dostatečně postiženo momentem ekonomických vlastnických vztahů samým o sobě. Kupř. to, že tuhý centralismus etapy socialistické industrializace byl onou metodou, jež v daných podmínkách maximálně účinně řídila iniciativu mas a s maximální rychlostí vytvářela nezbytné podmínky trvale vzestupného rozvoje iniciativy mas, je možno všestranně postihnout pouze z hlediska dialektické jednoty stránky výrobních vztahů jako celku a stránky výrobních sil. Rovněž i to, že neustále stupňovaná

²⁵ Hlubinným, leč ještě jasně nediferencovaným zdrojem rozvoje socialistické společnosti je rozvoj výrobních sil a rozpor stránky výrobních sil a stránky výrobních vztahů.

decentralizace řízení je umožňována zákonitě nutnou centralizací objektivních ekonomických svazků jednotlivých článků socialistické ekonomiky, že právě tato centralizace objektivních ekonomických svazků (dodavatelsko-odběratelských svazků) činí přebytečným organizační centralismus řízení, jenž byl pouze nástrojem ustavování objektivních ekonomických centralizovaných svazků, a že toto vše vyžaduje ještě kvalitnější centrální plánování atd. V momentu ekonomických vlastnických vztahů, pokud jej bereme sám o sobě, se fixuje podstatná perspektivní tendence pouze v obecné a statické podobě. Nutnost změn daného vývojového stupně socialistického vlastnictví (a organizačních forem tohoto stupně, ku př. změn řízení prostřednictvím hlavních správ v řízení prostřednictvím národohospodářských rad atd.) vyvstává nejprve v ekonomické stránce společenské produktivity práce a společenské dělby práce — v těch momentech výrobních vztahů, jimiž se pronikavěji prosazuje dialektická jednota stránky výrobních sil a stránky výrobních vztahů, a určující úloha stránky výrobních sil v rozvoji této dialekticky rozporné jednoty. Teprve postupně se ekonomická stránka těchto procesů diferencuje a fixuje prostřednictvím momentu ekonomických vlastnických vztahů.

Z á v ě r : Dialektická konkrétnost, vlastní souhrnu výrobních vztahů, je v určitém stupni nutně obsažena i v jednotlivých momentech výrobních vztahů. Prostřednictvím momentu ekonomických vlastnických vztahů se nejkonzentrovaneji projevuje kvalitativní určenost daného historického typu výrobních vztahů; jím se zejména primárně projevuje základní vnitřní rozpor daného typu výrobních vztahů jako antagonistický či neantagonistický rozpor mezi historicky daným typem stránky výrobních vztahů a mezi stránkou výrobních sil. Prostřednictvím ekonomické stránky společenské produktivity práce a společenské dělby práce se maximálně prosazuje dialektická jednota stránky výrobních sil i stránky výrobních vztahů, i určující úloha stránky výrobních sil uvnitř této dialekticky rozporné jednoty. Naproti tomu moment ekonomických vlastnických vztahů nejvyhraněněji vyjadřuje specifičnost stránky výrobních vztahů uvnitř této dialekticky rozporné jednoty, a fixuje kvalitativní určenost historicky daného typu výrobních vztahů. Tato úloha ekonomických vlastnických vztahů má kvalitativně odlišný význam v podmínkách kapitalistických výrobních vztahů a v podmínkách socialistických výrobních vztahů.

DISKUSIA O AKTUÁLNÝCH OTÁZKACH METÓD A FORIEM VEDECKÉHO ATEIZMU

NÁBOŽENSKÉ PŘEŽITKY A HLAVNÍ PŘÍČINY JEJICH PŘETRVÁVÁNÍ

ALOIS GLOGAR

Vybudováním základů socialismu v Československu, odstraněním vykořisťovatelských tříd a kapitalistické ekonomiky se náboženství stalo v plném slova smyslu přežitkem. Náboženství, stejně jako jiné formy ideologie a psychologie buržoazní společnosti, není